

У статті розкриваються характерні особливості класичного, некласичного та постнекласичного типів раціональності в мистецькій педагогіці та окреслюються ціннісні пріоритети в розвитку сучасної мистецької освіти. З'ясовано, що з позиції некласичних уявлень мистецька освіта є не тільки цілеспрямованим, а й ціннісно-орієнтаційним процесом формування знань, способів діяльності, творчого досвіду та культурного самовизначення особистості. Автор дійшла висновків, що на сучасному етапі вступає у фазу стабілізації постнекласичне осмислення мистецької педагогіки, особливістю якого є партнерська рівноправність глобального та локального. Для стабілізації цих процесів необхідними стають усталені ціннісні засади – їх розробка в поєднанні з концептуалізацією освітніх стандартів може розглядатися як перехід до нового типу наукової раціональності в мистецькій освіті.

Ключові слова: освітня парадигма, постнекласична мистецька педагогіка, концепції художнього світогляду, антропологічна педагогіка, синергетика.

Утвердження сучасної постнекласичної раціональності, пов'язаної із засвоєнням складних самоорганізованих систем, для яких, на думку академіка В. Стюпіна [9, с. 5–17], характерні врахування ціннісних чинників світовідношення, реальність творчої складової діяльності людей, що забезпечують саморозвиток, «самобудову» суб'єктів цієї діяльності, актуалізує роль та значущість усього спектра гуманітарних наук, оскільки саме ці науки можуть і покликані створювати та пропонувати сенс, образи, імідж, ідеали, необхідні людству, окремому народові та кожній людині.

Розуміння значущості гуманітарного пласту знань здавна властиве людям. Так, ще в V ст. до н. е. Сократ стверджував пріоритет досліджень «не природи, не космосу, не стихій, а саме призначення та властивості людини», яка повинна побачити, відчутти себе людиною, зберігаючи надбаня минулого, створюючи теперішнє та проектуєчи майбутнє. Особливе та важливе місце в системі гуманітарних знань посідає мистецька педагогічна наука, яка належить до

УДК 378.016:78

Олексюк Ольга Миколаївна,

доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри теорії та методики музичного мистецтва Інституту мистецтв Київського університету імені Бориса Грінченка, м. Київ

ДИНАМІКА ТИПІВ НАУКОВОЇ РАЦІОНАЛЬНОСТІ В РОЗВИТКУ МИСТЕЦЬКОЇ ПЕДАГОГІКИ

специфічного виду науковості. Тенденції цивілізаційного розвитку вимагають від системи вищої освіти, у тому числі й мистецької, фундаментального, адекватного часові прориву і в теоретичних поглядах, і в концептуальних узагальненнях. Нині в системі вищої мистецької освіти досить виразно визначена спрямованість нової освітньої парадигми (Б. Бім-Бад, І. Кевішас, З. Мальцена та ін.), осмислені її детермінуючі особливості (А. Азархін, А. Щербаківа та ін.), визначені методологічні (зокрема герменевтичні) пріоритети постнекласичної дидактики (Д. Лісун, О. Олексюк, М. Ткач та інші). Однак концептуальні основи постнекласичної мистецької педагогіки обґрунтовані недостатньо.

Мета статті – розкрити характерні особливості класичного, некласичного та постнекласичного типів раціональності в мистецькій педагогіці та окреслити ціннісні пріоритети в розвитку сучасної мистецької освіти.

На тлі домінування духовних цінностей у вищій школі конкретизуються нові вимоги до якості мистецької освіти. Важливо врахувати, що останніми роками у зв'язку із змінами картини світу змінюється погляд на людину, її формування й розвиток. Сьогодні можна стверджувати, що реалізація

вищого «Я» людини можлива лише через пізнання нею своєї внутрішньої природи. Дедалі поширенішими стають ідеї, що стосуються саморозвитку особистості, її духовного потенціалу й здатності до творчої реалізації. Фокус пізнання зміщується із соціальних структур на людську індивідуальність, на суб'єктність. Суспільство стрімко рухається до антропоцентризму, а цей принцип зміг увійти в сучасну педагогіку саме тому, що він відображає глибокі зміни в соціальній реальності.

У наш час чітко визначені спрямованість нової освітньої парадигми, предмет постнекласичної мистецької педагогіки. Так, зокрема, ґрунтуючись на ідеях Б. М. Бім-Бада, можна стверджувати, що нову постнекласичну мистецьку педагогіку необхідно вибудовувати на основі аксіом, сформульованих на пріоритетах унікальності й амбівалентності особистості. У межах запропонованих автором педагогічних аксіом людина розглядається в єдності її спадкових, уроджених і набутих характеристик. Така система повертає педагогіку в русло гуманістичної антропологічної педагогіки. Тим самим, стверджує Б. М. Бім-Бад, постнекласична педагогіка отримує свою першу світоглядну концепцію –

концепцію антропологічної педагогіки [1, с. 19–23].

Другою світоглядною концепцією постнекласичної педагогіки автор називає концепцію живого знання. Ця концепція, на думку автора, є принципово невіддільна від концепції антропологічної педагогіки. Взаємодоповнюваність двох світоглядних концепцій здатна переводити антропологічну педагогіку в русло системного перетворення людини з біологічної особи homo sapiens в особистість, обдаровану системним світоглядом, адекватним процесу становлення постіндустріального суспільства.

Основне призначення модернізації мистецької освіти полягає в тому, щоб шляхом перетворень підвищити якість системи та посилити її здатність адекватно відповідати на виклики часу. Головний виклик – глобалізаційний.

Глобальна освіта як наслідок глобалізації починає набувати якості нової соціально-гуманітарної парадигми виховання молодого покоління. Це означає, що вона може впливати на важливі питання модернізації освіти й підготовки майбутніх фахівців до взаємодії в європейському та світовому соціумах.

Наприкінці ХХ ст. найвідомішими в зарубіжній педагогіці були дві моделі глобальної освіти. Сутність першої полягає у формуванні неупередженого погляду на світ; реальному усвідомленні загального стану планети; формуванні крос-культурної грамотності; знанні глобальної динаміки; здійсненні усвідомленого вибору. Друга модель диктує необхідність переходу від несвідомого пристосування до світу до позиції активної та осмисленої соціалізації, свідомого передбачення та особистої причетності. На думку В. Кукушина, глобальна освіта виступає як один із напрямів розвитку сучасної педагогічної теорії та практики, який ґрунтується на необхідності підготовки людини до життя в умовах зростаючих глобальних проблем [3, с. 137].

У цьому контексті вимогами сьогодення є концептуальні основи пізнання, характерні для філософської школи всеєдності (В. Вернадський, К. Ціолковський, О. Чижевський, В. Соловйов та ін.).

Найважливіший висновок, який випливає з розгляду цих концепцій, полягає в тому, що людина – сутність Всесвіту, головна цінність Світобудови. Шлях до високої духовності лежить через злиття людини з Космосом, через нове космічне світовідчуття. Лейтмотивом творчості вчених стала ідея всеєдності як методологічна основа для пізнання природи та людського суспільства в їхній взаємодії. Ідея всеєдності відіграє нині важливу роль у вихованні світоглядної людини «ноосферного типу цивілізації». Його загальна сутність така: будь-яка діяльність людини має бути одухотвореною та піднесеною, здійснюватися відповідно до універсальних законів Природи та Космосу.

Важливе значення для розв'язання проблеми виховання світоглядної свідомості людини нового ноосферного типу цивілізації мають праці В. Вернадського про багатогранність просторово-часових станів матерії, структуру та властивості часу, природу наукового світогляду. На його переконання, еволюційний процес набуває особливої геологічної значущості завдяки тому, що він створив нову геологічну силу – наукову думку соціального людства. Під впливом наукової думки й людської праці біосфера переходить у новий стан – ноосферу [6, с. 21].

Не менш важливою для виховання нового типу світоглядної свідомості є ще одна ідея філософії всеєдності, яку вперше було розроблено В. Соловйовим і розвинуто В. Зеньковським, С. Франком, В. Муравйовим та іншими вченими. Це ідея «соборності», яка в широкому світоглядному сенсі означає насамперед взаємне тяжіння людей та ґрунтується на духовній спорідненості. Першоелементом соборності є особистість. Сама ж соборність у її найвищому, космічному, прояві лежить в основі культури минулого, нинішнього і майбутнього. Жива особистість, як і живе конкретне соборне ціле, нерозривно пов'язані і взаємно входять одне в одне, взаємно збагачуються. Ідея соборності спрямована на подолання антагонізму між матеріалістичним та ідеалістичним, науковим і релігійним, тому відіграє істотну методологічну роль і в розробленні засад постнекласичної педагогіки.

На початку третього тисячоліття педагогічна наука дедалі більше усвідомлює, що розв'язання освітніх проблем передбачає новий філософський погляд на людину. Сучасні вчені (Н. Голованова, Л. Ліпська, Л. Лузіна та інші) стверджують, що різні філософсько-антропологічні напрями (зокрема, трансцендентальний, феноменологічний та інші) виражають певну філософську позицію і щодо освіти.

В інноваційних педагогічних системах усвідомлюється, що в культурі та соціумі здійснюються два зустрічні процеси, з яких складається освіта. Перший – сходження індивіда до всезагального досвіду і знання, оскільки людина не буває від природи тим, ким вона має бути. Другий – суб'єктивізація всезагального досвіду і знання в унікально-одиночних формах «Я» і самосвідомості. Отже, одночасно визнається «всезагальний» характер «Я» і самостійне значення «живої» суб'єктивності поза всезагальними формами. Саме це, на думку Л. Мікешіної, дає можливість виявити герменевтичні смисли освіти [4, с. 57].

У цьому контексті вимога всезагальності реалізується в мистецькій освіті як здатність дистанціюватися від особистих потреб і піднятися над собою, над своєю природною сутністю через розуміння реалій культури. Кожна об'єктивізація, відтворена в інтерпретації тексту, постає як дещо особливе, неповторне, відчужене від культурного контексту в силу суб'єктивної неповторності акту свого творіння. Отож, розуміння тексту передбачає конгеніальність інтерпретатора, його піднесення до рівня автора та реалій культури.

Феноменологія та герменевтика виступають не як самостійні науки про мистецтво, а конкретні вчення в традиційній естетичній теорії. Ми дотримуємося тези про те, що не «естетика входить у герменевтику», як це хочуть представити Хайдеггер та Гадамер, а якраз навпаки. Герменевтика (як мистецтво тлумачення, інтерпретація), як і феноменологія, постулює деякий «чистий» сенс творіння – усе це лише аспекти в осмисленні цілісної структури художнього твору. Художній твір – це самодостатня, «прекрасна в собі» виразна форма, що викликає упро-

довж віків відчуття задоволення, споглядання, милування, а герменевтика чи феноменологія – це лише окремі пізнавальні грані того, що нас цікавить у творінні, що ми розуміємо в творінні, тобто саме наше безпосереднє інтуїтивне розуміння.

У нашій концепції наголошується, що компетентнісний підхід, впроваджуючись в освітній процес вищої школи, має сприяти переходу до неklasичної моделі, що ґрунтується на новому типі постнеklasичної раціональності. Знання в змісті освітнього процесу – це знання, співвіднесені не лише з особливостями засобів освітньої діяльності, а й із зовнішніми ціннісно-смысловими структурами, що пов'язують внутрішні цілі із зовнішніми культурними цінностями й нормами. Духовне «Я» суб'єкта співвідноситься із загальнокультурним потенціалом – базовими соціокультурними цінностями. Від ступеня сформованості ціннісного ядра особистості залежить те, чим насправді стануть сформовані компетентності студента. При цьому важливо враховувати, що останніми роками у зв'язку із змінами картини світу змінюється погляд на людину, її формування й розвиток. Зауважимо, що сучасна педагогіка лише наближається до дослідження закономірностей розвитку людини як цілісності, але вже сьогодні відомо, що духовність людини та її суб'єктність залежать від інтеграції емоційної, інтелектуальної, мотиваційної, когнітивної та інших особистісних сфер [8, с. 3–4].

Прибічники визначення специфіки сучасного етапу розвитку науки за допомогою поняття «постнеklasична наука» вказують на його основну відмінність від класичної та неklasичної науки. Ця відмінність полягає в тому, що знання вже не орієнтуються на відображення реальності. Постнеklasична наука спрямована на створення знання, отримання й застосування якого обов'язково має включати відповіді на запитання: які цінності людського існування, які перспективи існування людства у світлі застосування нових технологій?

Нова парадигма освіти, принциповим положенням якої є герменевтичне тлумачення досвіду, передбачає духов-

ну інтерпретацію тексту, розкриваючи його смисл і значення в універсумі культури. Інтуїтивні процеси, задіяні в підсвідомості особистості, дають їй можливість цілісно охопити весь текстовий масив і осягнути його універсальний смисл. Відтак, актуалізується роль саме ціннісно-смыслові інтуїції у формуванні герменевтичного досвіду майбутнього вчителя музичного мистецтва. Ознакою інновацій у мистецькій освіті розглядається упровадження в педагогічний процес тренінгів, ситуаційних ігор, цільових проектно-програмних форм роботи тощо.

Таким чином, на переломних етапах життя суспільства об'єктивно виникає потреба в новому знанні, новій методології. Початок ХХІ ст. характеризується початком стадії раціоналізації, яка має закінчитися визначенням нових цінностей мистецької освіти.

Неklasичне розуміння мистецької освіти полягає в тому, що крім процесу, результату та системи, вона розглядається через призму активної участі суб'єкта. У цьому полягає суб'єктний характер освіти – феномену, що володіє універсальністю, загальністю, надситуативністю та надсоціальною.

Інтеграція теоретичного знання на основі закону психології про те, що діяльність ціннісно-орієнтована, змістовна та предметна, а цінності формуються в процесі засвоєння інваріантних структур змісту, дала змогу науково обґрунтувати систему духовних цінностей, до яких можна віднести: *Істина* – у пізнавальній, *Добро* – у ціннісно-орієнтаційній, *Краса* – у естетичній діяльності. Ціннісна складова суб'єктності змісту освіти закладена в його соціокультурних функціях та процесі її засвоєння, результатом якого є загальна та функціональна грамотність, професійне самовизначення, самопізнання, приєднання до культури – тобто соціалізація.

Таким чином, з позиції неklasичних уявлень мистецька освіта є не тільки цілеспрямованою, а й ціннісно-орієнтаційною процесом формування знань, способів діяльності, творчого досвіду та культурного самовизначення особистості. На сучасному етапі вступає у фазу стабілізації постнеklasичне осмислення мистецької педагогіки. Особ-

ливість цього етапу є партнерська рівноправність глобальної та локальної. Для стабілізації цих процесів необхідні усталені, ціннісні засади. Розробка цих засад у поєднанні з концептуалізацією освітніх стандартів може розглядатися як перехід до нового типу наукової раціональності в мистецькій освіті.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Бим-Бад Б. М. Аксиомы педагогика // Педагогика. – 2010. – № 2.
2. Вернадский В. И. Научная мысль как планетное явление. – Москва, 1991.
3. Кукушин В. С. Общие основы педагогика : учеб. пособ. для студ. пед. вузов / Кукушин В. С. – Ростов-на-Дону : МарТ, 2002. – 224 с.
4. Микешина Л. А. Философия познания. Полевые главы. – Москва : Прогресс-Традиция, 2002. – 624 с.
5. Олексиук О. М. Музична педагогіка : навч. посіб. / О. М. Олексиук. – Київ : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2013. – 448 с. – С. 218–219.
6. Олексиук О. М. Педагогіка духовного потенціалу особистості: сфера музичного мистецтва : навч. посіб. / О. Олексиук, М. Ткач – К. : Знання України, 2004. – 264 с.
7. Олексиук О. М., Ткач М. М., Лісун Д. В. Герменевтичний підхід у вищій мистецькій освіті : колект. моногр. / О. М. Олексиук М. М. Ткач Д. В. Лісун – Київ : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2013. – 164 с.
8. Концептуальні основи постнеklasичної педагогіки мистецтва : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (Ніжин, 24–25 квітня 2015 р.) / відп. ред. В. В. Ревенчук. – Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2015. – 125 с.
9. Степин В.С. Саморазвивающиеся системы и постнеklasическая рациональность // Вопросы философии. – 2003. – № 8.
10. Kieivisas, Jonas; Ugdymo dvasingumas / Kolekt. Monografija / 2012. ISBN 978-9955-20-739-9.
11. Malciene Zita. Meno studijos – erdve ugdumo dvasingumui aukstojoje mokykloje. Taikomieji Tyrimai, Studijose ir praktikoje, Applied research in studies and practice Nr. 7, Panevezys, 2012, pp. 49–54. ISSN 2029-1280.

REFERENCES

1. Bim-Bad, B. M. (2010). *Aksiomy pedagogiki* [Axioms of pedagogy]. *Pedagogika*, 2.
2. Vernadskii, V. I. (1991). *Nauchnaia mysl kak planetnoe yavlenie* [Scientific thought as a planetary phenomenon]. Moscow.
3. Kukushyn, V. S. (Ed.). (2002). *Obshchie osnovy pedagogiki* [General principles of pedagogy]. Rostov-on-Don: MarT.
4. Mikesheina, L. A. (2002). *Filosofia poznaniia. Polemycheskye glavy* [Philosophy of knowledge. Polemic chapter.]. Moscow: Progress-Traditsiia.
5. Oleksiuk, O. M. (2013). *Muzychna pedahohika* [Musical education]. Kyiv: Kyiv. un-t im. B. Hrinchenka.
6. Oleksiuk, O. M., & Tkach, M. M. (2004). *Pedahohika dukhovnoho potentsialu osobystosti: sfera muzychnoho mystetstva* [Pedagogy of personality's

spiritual potential: Sphere of musical art]. Kyiv: Znannya Ukrainy.

7. Oleksiuk, O. M., Tkach, M. M., & Lisun, D. V. (2013). *Hermenevtychnyi pidkhid u vysshchii mystetskii osviti* [Hermeneutic approach in higher art education.]. Kyiv: Kyiv. un-t im. B. Hrinchenka.

8. Revenchuk, V. V. (Ed.). (2015). *Kontseptualni osnovy postneklasychnoi pedahohiky mystetstva* [Conceptual foundations of Postnonclassical pedagogy of art]. Proceedings of Conference. Nizhyn: NDU im. M. Hoholia.

9. Stepin, V. S. (2003). *Samorazvivaiushchiesia systemy i postneklassicheskaia ratsionalnost* [Self-development system and postnonclassical rationality]. *Voprosy Filosofii*, 8.

10. Kievisas, J. (2012). *Ugdymo dvasingumas*. ISBN 978-9955-20-739-9.

11. Malciene, Z. (2012). *Meno studijos – erdve ugdumo dvasingumui aukstojoje mokykloje*. *Taikomieji Tyrimai, Studijose ir praktikoge*. Applied research in studies and practice, 7, 49–54. ISSN 2029-1280.

Стаття надійшла до редакції 28.01.2016

УДК 373.3:784.9(477)

Мережко Юлія Валеріївна,

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри теорії та методики музичного мистецтва Інституту мистецтв Київського університету імені Бориса Грінченка, м. Київ

ФОРМУВАННЯ ХУДОЖНІХ СМАКІВ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ НА ПРИКЛАДАХ НАЦІОНАЛЬНОЇ ВОКАЛЬНОЇ СПАДЩИНИ

Сучасний етап оновлення шкільної освіти спрямовується на відродження духовності підрастаючого покоління, формування в молоді національних інтересів як головних пріоритетів світоглядної культури сучасної нації, інтенсивний розвиток сутнісних сил кожного учня. Духовна культура учнів початкової школи безпосередньо залежить від виховання в них усталених художніх смаків шляхом вивчення національної вокальної спадщини на уроках музичного мистецтва в загальноосвітніх навчальних закладах.

Специфіка формування естетичного, художнього, музичного смаку досліджувалась представниками різних наук: з філософсько-аксіологічних позицій естетичний смак розглядали І. Зязюн, М. Каган, Р. Шульга, Є. Яковлев та ін.; психологічні аспекти вивчалися Б. Ананьєвим, Л. Виготським, О. Леонтьєвим, О. Молчановою, С. Рубінштейном, Б. Тепловим та ін.; у педагогічну галузь особливий внесок дослідженнями естетичного смаку зробили М. Овсянников, С. Раппорт, В. Самохвалова, О. Семашко, Т. Цвеліх та ін.

В останні роки формування естетичного смаку школярів мистецькими засобами як предмет дослідження

У статті висвітлено питання формування художніх смаків учнів початкової школи засобами вивчення національної вокальної спадщини. Розкрито сутність поняття «художній смак молодшого школяра» та педагогічні методи формування усталених художніх смаків дітей на прикладах ознайомлення з високохудожніми зразками національної вокальної музики на уроках музичного мистецтва. Запропоновані методи роботи з учнями (еталонна демонстрація вокального твору, художні аналогії між творами вокального і образотворчого мистецтва, унаочнення знань вихованців і спонукування їх до зосередженого сприймання музичних творів, творчі завдання) будуть корисними вчителям і студентам у музично-педагогічній діяльності.

Ключові слова: художній смак, молодші школярі, національна вокальна спадщина.

привертає увагу сучасних науковців (М. Гагарін, Ю. Гончаренко, І. Пацюк, В. Шахрай), які конкретизують форми й методи впливу на естетичні смаки, морально-естетичні почуття у процесі хореографічної, художньої, театралізованої діяльності, вивчення української народної казки. Водночас аспект формування художніх смаків молодших школярів у процесі вивчення національної вокальної спадщини минулого, на нашу думку, розглянуто не достатньо ґрунтовно. Українська вокальна музика має потужний художньо-виховний потенціал. Тож вважаємо необхідним окреслити педагогічні методи та прийоми формування художніх смаків молодших школярів засобами вивчення національної вокальної спадщини, які

допоможуть сучасному вчителю музичного мистецтва зробити процес музичного навчання та виховання художньо-ціннісним та емоційно-пізнавальним, що й становить **мету статті**.

Формування художніх смаків людини є важливим моментом розвитку духовної культури суспільства та найбільш складним завданням, від вирішення якого залежить художньо-естетичне виховання особистості. Розвинений художній смак впливає на всю духовно-практичну діяльність людини, тому формування художніх смаків вимагає певної самодисципліни і творчих зусиль, збагачує духовний потенціал особистості, наповнює життя людини високим змістом, робить її справді естетично вихованою.